

Parròquies i monestirs de Catalunya. Evolució històrica fins al temps de Jaume I

Josep M. MARTÍ I BONET
Arxiu Diocesà de Barcelona

1. UNA INTENSA EVOLUCIÓ VERS EL TEMPS DE JAUME I

Crec sincerament que és un gran encert la celebració del present simposi internacional sobre l'Església en temps de Jaume I, ja que permet als investigadors i als docents poder-se endinsar en la història i l'evolució de les institucions eclesiàstiques, com són les parròquies i els monestirs, en un període —el llarg regnat de Jaume I— cabdal per a l'Església catalana.

Per a mi, aquest simposi ha estat una gran oportunitat per evocar moltes de les meves investigacions, classes i conferències, de les quals no sé què és més d'admirar, si els resultats de les meves recerques i de la meva docència o la molta paciència que alumnes i oients han palesat escoltant-me. Us demano que tingueu una paciència semblant a l'hora —ara— d'escoltar-me dins aquest marc impressionant de l'Institut d'Estudis Ilerdencs. Sí! Us suplico que practiqueu tan admirable virtut: la paciència.

Sóc conscient que els límits del present simposi són la temàtica que a cadascun dels ponents li ha tocat exposar dins el marc del «temps de Jaume I». Malgrat això, demano indulgència per a ampliar el temps almenys des de la Reforma Gregoriana (segles XI i XII), atès que les dues institucions —parròquia i monestir— ja quedaren fixades a principis del segle XIII, especialment gràcies a Innocenci III i al Concili IV del Laterà, que aplicaren els grans principis de la Reforma Gregoriana, i al Concili I del Laterà i el Tractat de Worms. Hom observa que en els dos esmentats concilis i en el Tractat de Worms s'estableix que la parròquia es desvinculi dels lligams feudals tan típics en les denominades *esglésies pròpies*, i que es passi a una nova estructura denominada *esglésies de patronat*. Òbviament, en tots els casos es vol que les parròquies recuperin la seva primerenca vinculació i dependència del bisbe. I, per tant, també es constata una interessant evolució en el monestir: es passa d'uns monestirs dependents dels senyors feudals i dels respectius bisbes a la dependència única del papa, per la qual ell exerceix un domini total —almenys teòric— sobre el col·lectiu de monjos, que gràcies als privilegis papals de protecció, de propietat i d'exempció seran fidels instruments papals per a aplicar la Reforma Gregoriana a tota l'Església llatina. Les congregacions de Cluny i de Sant Víctor de Marsella es vincularen al papa. Dins d'aquesta última, hi havia més de tres-centes abadies i priorats benedictins, entre els quals els de Catalunya: Ripoll, Cuixà, Besalú, Banyoles... S'inicia el col·lectiu denominat «religiosos», és a dir, aquells que no depenen del bisbe, sinó exclusivament del papa.

Crec que és molt interessant explicar aquesta intensa evolució, car gràcies a ella podem copsar què eren i com eren els monestirs i les parròquies durant el regnat de Jaume I. Les parròquies ja les

vàrem estudiar en la lliçó inaugural de fa un any a la Facultat de Teologia de Catalunya.¹ Tanmateix procurarem fixar-nos en els trets més destacats de les quasi mil parròquies del temps de Jaume I, de les quals si bé algunes es van crear de nou, als regnes de Mallorca i de València, no es pot dir que eren diferents de les existents a Catalunya, fruit, aquestes, de la Reforma Gregoriana pel que fa a la seva estructura i concepte. Jaume I copiava l'estructura i àdhuc les denominacions (titulars) de Barcelona. Així, tenim sis titulars d'esglésies de Palma de Mallorca idèntiques a les parroquials de la ciutat de Barcelona: Santa Creu, Sant Pere, Sant Jaume, Santa Eulàlia, Sant Miquel i Sant Pau. Així ho explicaven en un simposi celebrat a Mallorca amb motiu de la creació de la diòcesi exempta de Palma.

No sols foren les parròquies les que es beneficiaren de la Reforma Gregoriana; també els monestirs en reberen l'influx i es convertiren en centres no sols d'espiritualitat, sinó també culturals forjadors d'Europa i de Catalunya.

2. LES PARRÒQUIES

Estadística de les parròquies

A Espanya hi ha censades 26.000 parròquies l'any 2007. A Catalunya n'hi ha 2.108, 212 de les quals corresponen a Barcelona,² 120 a Terrassa, 121 a Sant Feliu de Llobregat, 403 a Girona, 126 a Lleida, 200 a Tarragona, 141 a Tortosa, 363 a Urgell, 248 a Vic i 174 a Solsona.³

Més de la meitat d'aquestes parròquies ja existien al segle XIII, és a dir, en temps de Jaume I.

Les parròquies de les tres diòcesis de la província de Barcelona tenen l'estadística cronològica següent:

<i>Barcelona</i>		<i>Terrassa</i>		<i>Sant Feliu de Llobregat</i>	
Abans del 901	—	Abans del 901	3 parròquies	Abans del 901	1 parròquia
Segle X	2 parròquies	Segle X	32 parròquies	Segle X	27 parròquies
Segle XI	16 parròquies	Segle XI	36 parròquies	Segle XI	33 parròquies
Segle XII	2 parròquies	Segle XII	3 parròquies	Segle XII	21 parròquies
Segle XIII	2 parròquies	Segle XIII	1 parròquia	Segle XIII	7 parròquies
TOTAL	22 parròquies	TOTAL	75 parròquies	TOTAL	89 parròquies

Orígens i divisió

La paraula *parròquia* als segles III i IV s'utilitzava per a indicar un grup de províncies romanes governades per un alt funcionari denominat *vicarius*; tanmateix, en el llenguatge de l'Església abans del segle V, parròquia era equivalent a bisbat. Pròpiament s'aplica, però, el terme parròquia a la institució que es donà quan es produí un gran canvi sociològic motivat per les invasions dels bàrbars a finals del segle IV i principi del V. Per tant, les nostres parròquies van néixer quan el bisbe no va poder atendre adequadament les noves comunitats de cristians en sortir aquestes de la ciutat i establir-se a

1. Josep M. MARTÍ I BONET, *La parròquia. Història, evolució i vida*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 2007.

2. Barcelona fou creada arxidiòcesi, sense sufragànies, el 25 de març de 1964. El 15 de juny de 2004 es desmembrà, i es crearen les diòcesis de Terrassa i Sant Feliu de Llobregat.

3. L'any 1964, Girona tenia 374 parròquies, Lleida 225, Tarragona 210, Tortosa 136, Urgell 407, Vic 252 i Solsona 215.

zones rurals més segures després de tantes i tan cruels invasions. L'evolució, doncs, de les parròquies tal com avui les entenem és diferent de la que es va donar a l'origen de les diòcesis; el bisbe, el seu organitzador, no es va moure del centre urbà. Tampoc no es mogué quan es crearen les esglésies rurals. Hi envià els seus col·laboradors, els preveres, i els concedí quasi totes les atribucions que ell tenia, menys la d'ordenar sacerdots, tot conservant la seva superioritat sobre ells.

Cal dir que, simultàniament, s'enviaren a aquestes zones rurals els *coreopiscopi*, tot i que no tingueren gaire èxit i pràcticament s'extingiren.

A Orient, en comptes de crear-se tantes parròquies o esglésies rurals, es multiplicaren petites diòcesis en les quals hi havia el bisbe. El mateix fenomen succeí a l'Àfrica proconsular, a Numídia, i a diverses regions d'Itàlia. Per això, en aquesta península, àdhuc avui dia hi ha moltes diòcesis petites.

Les primeres parròquies de les quals tenim notícia a mitjan segle iv es troben al voltant d'Arle (Provença) i de Viena del Delfinat, i poc després, al final de la mateixa centúria, es fa un elogi de sant Martí de Tours (mort l'any 401) per haver fundat amb molt d'èxit diverses dotzenes de noves esglésies rurals o parròquies.

En els estudis suara citats presentem la primera evolució de les parròquies i les diverses característiques, o diferències, que tenen els vint tipus de parròquies. En concret, és prou important la distinció entre esglésies monàstiques, dels *castra*, *martyria*, baptismals, lliures (d'homes lliures), pròpies (propietat dels senyors feudals), independents, incorporades, amb titular inamovible, amb titular movible, seculars, regulars, territorials, personals, matrius, filials, urbanes, rurals, de patronat... Més de la meitat d'aquestes denominacions ja es troben en el regnat de Jaume I. Malgrat tot, cal dir que les parròquies més estudiades i que pertanyen a aquelles mil del regnat de Jaume I són les parròquies rurals pròpies, les de patronat (després del 1122, Tractat de Worms), i en menor mesura les monacals. Aquestes últimes, les trobem especialment a Astúries, Galícia i Irlanda. A Catalunya, els monestirs tenien parròquies i posaven a la seva direcció un domer, o hebdomadari, denominat també *vicarius*. Sant Cugat, per exemple, en temps de Jaume I tenia del bisbat de Barcelona seixanta-quatre parròquies, i a moltes d'elles l'abat hi enviava un monjo per a fer les funcions de rector.

Delmes i primícies

Les activitats parroquials de les esglésies rurals, en independitzar-se cada vegada més del bisbe i de la seva església diocesana, és a dir, de la catedral, es van concretar i es van estructurar d'una manera molt precisa. Cal assenyalar que la primera activitat era el culte, i també el bé espiritual dels feligresos, activitat que es denominarà la *cura animarum*. Però tot seguit pren una gran volada l'administració dels béns denominats *dotalia*. És comprensible que els bisbes cedissin a la parròquia part de les possessions (mensa episcopal) i dels beneficis econòmics que abans eren administrats conjuntament per ells mateixos i per la catedral. Alhora, els bisbes sol·licitaven a privats (laics) que contribuïssin a concedir o ampliar el dot o les dotalies amb què s'assegurava la supervivència o el progrés d'aquelles esglésies rurals que havien esdevingut clarament parròquies, tal com avui entenem aquest terme o com en temps de Jaume I s'entenia.

Però ens podem preguntar d'on procedien els nous dons que eren atorgats a l'Església rural. I alhora ens preguntem si aquests dons canviaren l'estructura i àdhuc el concepte de la parròquia.

Òbviament, a la primera pregunta cal contestar que els nous dons procedien essencialment de dues fonts: de l'administració dels delmes i primícies i de les pròpies dotalies que es donaven en crear-se (consagrar-se) una nova església. També hem de dir que aquests factors canviaven en part el con-

cepte de parròquia vinculant-la d'una manera essencial al territori. I recordem que a l'edat mitjana el *ius ad terram* era la base de tota l'estructuració feudal. És així com les parròquies es converteixen en institucions feudals.

La història del delme és molt àmplia. En els seus inicis poden detectar-se fins i tot disposicions del Deuteronomi. El delme es defineix com l'impost del deu per cent sobre els productes de la terra, destinat a assegurar el manteniment dels clergues i la conservació i l'embelliment dels edificis. Les esglésies dels primers cristians eren més aviat contràries al delme, o com a mínim no s'inclinaven a exigir-lo, ja que era considerat un costum jueu.

Sabem que tant Pipí el Breu com Carlemany volien donar suport al manteniment de les esglésies. Per això, en establir el delme, es va determinar que aquest deu per cent fos destinat exclusivament als clergues i al manteniment de l'obra de les esglésies.

Gràcies a la introducció general i massiva del delme, es van determinar els anomenats límits territorials del delme, car s'exigia que sols els productes d'uns límits concrets s'apliquessin a una església concreta; d'aquí nasqueren els límits del delme, que coincidien amb els límits de la parròquia. Així, la parròquia es vincula essencialment a la terra i a uns límits concrets que la distingeixen de la parròquia veïna.

L'administració del delme, desgraciadament, va dur a la corrupció: molts delmes se secularitzaren, és a dir, passaren a mans del senyor feudal —normalment laic— que els comprava i els arrendava, i en feia quasi un establiment emfitèutic. Això va donar lloc a un progressiu empobriment dels clergues rurals, tal com es pot veure en temps de Jaume I. Els delmes i les primícies havien d'anar de nou a mans de l'Església; així ho determinen el Tractat de Worms i els concilis i i i iv del Laterà, però, malgrat tot, no se'n va fer gaire cas, i en aquest sentit el clergat baix romangué en una colpadora pobresa.

Les dotalies

Les dotalies que cada parròquia posseïa eren essencials per a assegurar la subsistència —o, com diríem avui, la viabilitat— de la parròquia. I també ho foren en la seva estructuració geogràfica, ja que les donacions o *dotalia* eren sempre terrenys delimitats i fixats. Així ho concretava el document anomenat «actes de consagració d'una església». Tanmateix aquestes actes, en els nostres arxius, es coneixen amb el nom d'«actes de dotalies», ja que, si bé es volia donar molta importància a l'acte de la consagració del bisbe de l'església, a la pràctica l'interès se centrava en la dotació concreta amb uns límits (afrontacions) dels terrenys cedits perquè els seus rèdits o fruits poguessin donar viabilitat a la parròquia creada. A casa nostra, on hi ha més de quatre-centes actes, podem fer una carta geogràfica de quasi totes les demarcacions parroquials, almenys de Catalunya Nord. No hi ha cap altre país al món que pugui oferir una carta geogràfica de tants pobles, localitats, rius, torrents, etc. tan completa. Recordem, per exemple, que en una acta del 839 —concretament de la consagració de Santa Maria de la Seu d'Urgell— són ressenyades amb els seus límits i possessions 289 parròquies. Algunes no depenien del bisbe, sinó del senyor feudal, cosa que va prohibir tant el Tractat de Worms com Jaume I aplicant el Concili IV del Laterà.

La sagrera

Un altre element que es troba a la base del que eren les parròquies en temps de Jaume I, i dins els integradors factors territorials o geogràfics gràcies als quals es configura la institució parroquial, fou la sagrera.

Les esglésies medievals rurals havien de defensar-se de possibles incursions o ràtzies dels moros o dels cada vegada més habituals lladres. Per això s'estableix i es mana en els concilis que existeixin llocs segurs dins de la demarcació parroquial. I també per això es determina, per exemple, que en algunes esglésies especialment febles es construïxin torres de defensa o que el campanar tingui, a més de l'ús litúrgic, aquest referit objectiu defensiu i contundent de seguretat.⁴

D'altra banda, en propagar-se a través de les seves esglésies rurals en els nostres pobles la doctrina i la moral cristianes (que intentaven promoure el respecte a la llibertat, a la caritat, a la justícia...) es van atorgar a aquests nous centres uns privilegis que ja tenien les arrels en la legislació romana, en la qual s'admetia que els temples havien d'estar dotats del dret d'immunitat i d'asil. Ara —a l'edat mitjana— es determina, mitjançant una multitud de concilis, que les esglésies, per més que siguin rurals, tenen el privilegi d'asil, d'immunitat i d'exempció de certes taxes de contribucions. A més, aquells que s'acollien a les esglésies o a la seva rodalia (cementiri, «trenta passes»...) en ser perseguits pel braç secular, podien rebre la consideració de protegits per l'Església i, per tant, teòricament lliures. Si aquests perseguits s'agafaven a l'altar (o els seus *cornua*), no en podien ser ni extrets ni violentats pel braç secular. Era com una apel·lació a la mateixa justícia de Déu. A més, aquest privilegi s'estenia a les pertinences que es posaven sota la seva protecció. Concretament a Catalunya es va establir la denominada *sagrera*, que era una institució avui admirada pels historiadors pel que va suposar de progrés en les garanties d'una llibertat (possiblement superficial) de convivència. La paraula *sagrera* prové de l'establiment de llocs d'immunitat eclesiàstica, en els quals també es guardaven petits graners (sagrers) i cellers, on es custodiaven les collites per a protegir-les del pillatge. La *sagrera* és una institució típicament catalana que, com hem dit, recorda i potser prové de la immunitat que tenien els temples romans. Podríem definir-la com un terreny sagrat, constituït sota la protecció i la immunitat eclesiàstica, que envoltava les esglésies consagrades.⁵

En totes les consagracions d'esglésies d'aquest període (segles X i XI) i també en les posteriors a sant Oleguer (principis del segle XII), s'observa la presència d'aquest curiós terreny sagrat. Com és obvi, comprenia el temple, el cementiri i un espai inclòs en les «trenta passes».

La importància de la *sagrera* en la geografia parroquial és enorme. Cal assenyalar, però, que es parla de les «trenta passes» no com un terme exacte estrictament local o geogràfic, ja que el concepte inclou el cementiri i altres llocs fins i tot apartats de l'església que tenien aquesta qualificació de privilegi. Aquests llocs, no obstant això, havien de situar-se sempre dins del territori parroquial. La limitació concreta i la posterior ampliació de llocs de la *sagrera* provenen de l'administració i principalment de l'emmagatzematge de productes procedents del delme, als quals abans ens hem referit. A moltes parròquies antigues de Catalunya encara perdura el record (en carrers i barris) d'aquestes peculiars *sagreres*.

Buscant, doncs, la seguretat i la immunitat que la *sagrera* oferia, es van instal·lar petits graners protegits de la cobdícia del braç secular, així com dels possibles furt. Sovint aquestes *sagreres* es convertien en hospicis on passaven a residir els homes lliures que es dedicaven a tasques laborals en petits oficis dins d'aquests llocs excepcionals. Aquells qui estaven sota la seva tutela podien actuar amb ple-

4. Vegeu, per exemple, la torre de Sarrà al diplomatari de sant Oleguer: Josep M. MARTÍ I BONET, *Oleguer, servent de les esglésies de Barcelona i Tarragona*, Barcelona, Claret, 2003, p. 450.

5. Vegeu en el nostre estudi de sant Oleguer, per exemple, les actes de consagració de les esglésies pel bisbe arquebisbe Oleguer: les de Santa Maria de Palau-solità, Sant Salvador de Polinyà, Sant Genís de l'Ametlla i Sant Sadurní de Collsabadell, on apareix la immunitat de les esglésies, del cementiri i de la *sagrera* «a trenta passes»: Josep M. MARTÍ I BONET, *Oleguer...*, p. 141-153.

na llibertat, i això tenia una gran importància a l'edat mitjana. També en aquest període les sagreres van ser posades sota la Pau i Treva de Déu.⁶

Com hem dit, immunitat eclesiàstica significava protecció de l'Església sobre aquests terrenys. L'autoritat civil no podia entrar a les sagreres: qui es protegia especialment a l'interior del temple consagrat o a la seva sagrera apellava al judici de Déu i de l'Església. Qui gosava transgredir aquesta immunitat era excomunicat. La immunitat serà acceptada i respectada durant molts segles per l'autoritat secular.

Soprèn gratament que precisament en temps de sant Oleguer (segle XII) es decretessin diversos canons i lleis civils sobre les sagreres, indicatiu del qual es pot deduir la importància que es donava a aquesta institució eclesiàstica i parroquial tan beneficiosa. Així, es diu, per exemple, en un canon: «Es constitueix pels bisbes i magnats que des d'aquest dia i per sempre qualsevol persona dels dos sexes no podrà envair ni infligir [danys] a les esglésies i cementiris, cases, i terrenys que es trobin a *trenta passes* [de l'església] llevat de l'autoritat del bisbe i de la canònica [els canonges] si hi tenen censos. Qui no compleixi això serà excomunicat» (Concili de Barcelona del 1126).

Amb aquest suport a la institució de la sagrera, es va fer un pas decisiu en el tarannà peculiar de les nostres parròquies, les quals es convertiran en llocs segurs de justícia, de convivència i d'impuls de petits artesans. En altres estudis hem tractat del Concili mixt de Barcelona del 1126, on es legisla magníficament sobre la sagrera i sobre altres temes relacionats amb la Reforma Gregoriana. Vegeu especialment el canon primer de l'esmentat Concili de Barcelona.

En l'elaboració del *Catàleg monumental de l'arquebisbat de Barcelona* vam observar que la majoria de les parròquies consagrades en aquest període estan minades de sitges als subsòls, fins i tot dins les naus del temple.

Per descomptat que en temps de Jaume I cadascuna de les parròquies catalanes tenia la seva sagrera, que feia, a més, que tingués el dret implícit de territorialitat: la sagrera estava ubicada en un territori concret.

Feudalisme i esglésies pròpies

Les parròquies del temps de Jaume I són el producte d'un conjunt d'evolucions d'institucions que, com ja hem assenyalat, es configuraren al voltant dels delmes i les dotalies. Tanmateix, d'entre tots aquests factors i evolucions, cap és més important que el causat per la introducció a la parròquia del feudalisme. Ens referim als nous conceptes que imperaven en les estructures feudals, és a dir, el benefici, l'usdefruit i àdhuc el jurament de fidelitat. Amb tot, hem de dir que no s'imposa el pacte feudal pròpiament dit, car la parròquia sempre tingué la funció de la *cura animarum*, que no podia ésser objecte d'un pacte secular, ja que en l'ofici del rector sempre es reconeixia que depenia del bisbe: era una acció sacra no sotmesa al senyor feudal.

Motivades per la introducció del feudalisme a les esglésies —especialment rurals—, neixen les *esglésies pròpies*, construïdes en un terreny que era propietat del senyor feudal. I aquest les havia construït i, per tant, tenia el dret de rescabalar-se tant de la construcció de l'església com dels drets de propietat sobre el terreny.

En les denominades esglésies pròpies, dels tres elements constitutius de la relació feudal (benefici, immunitat i vassallatge), s'insistia en el primer, o sigui en el benefici. El senyor feudal era —evidentment— el propietari d'una església per haver-la aixecat o ser descendent d'aquell qui la va construir

6. Josep M. MARTÍ I BONET, *Oleguer...*, p. 169.

o la va comprar. El sacerdot era un simple instrument utilitzat perquè aquesta propietat laica produís els fruits que eren lliurats íntegrament al senyor feudal o propietari d'aquella església.⁷

Ens podem preguntar: com van sorgir aquestes esglésies abusives, és a dir, les esglésies pròpies? Evidentment que, pel que estem dient, les esglésies pròpies són l'última baula de l'evolució de les esglésies rurals i de l'aplicació dels conceptes típicament feudals en els quals té un predomini el concepte de territori, o terra, de la qual sorgeixen o neixen aquests efectes o productes: els uns són típics del camp i els altres són dipositats en aquestes esglésies com a ofrenes dels fidels, com si fossin la compensació de la construcció primitiva. I és així com els senyors feudals, laics, van ser impel·lits i motivats a edificar en els seus territoris esglésies, ermites, santuaris i fins i tot monestirs. Tot i així, hi havia senyors feudals que havien manifestat clarament que el motiu pel qual s'edificaven aquestes esglésies era molt lloable, com el d'assegurar que en aquelles esglésies s'orés pels seus pares i les seves famílies, i que s'atengués els fidels en les seves necessitats espirituals, temporals i pastorals. Així, per exemple, durant el segle XI el comte Ramon de Xampanya tenia com a pròpies, per haver-les fet construir, seixanta esglésies, i les seves intencions eren no tant treure'n un profit econòmic, sinó fomentar la pietat dels seus súbdits i orar pels seus pares difunts. Però no van ser exactament aquestes les intencions de la família comtal de Barcelona, que al segle XI tenia, almenys, cinquanta esglésies pròpies.⁸ S'hi buscava fonamentalment el cobejat fruit i interès econòmic. Sobre l'església pròpia, el senyor feudal —el propietari— tenia un domini gairebé total. El mateix hem de dir de la designació de qui havia d'exercir la funció de rector, tot i que el bisbe tenia un confús domini sobre l'esmentat sacerdot. El bisbe ordenava i exclouïa que en aquestes esglésies es pogués batejar, negant-los la pila baptismal. Les piques, en canvi, eren a les esglésies de les quals el bisbe (o el capítol) era el propietari i que depenien exclusivament del prelat de la diòcesi: eren les denominades *esglésies baptismals* per distingir-les de les pròpies.

En la designació dels sacerdots per a les esglésies pròpies, el bisbe, com hem dit, no hi intervenia i es veia obligat a ordenar (sacramentalment) el sacerdot que prèviament el senyor feudal de l'església pròpia havia triat. Desgraciadament, el designat era un pobre home o un clergue d'escassa formació eclesiàstica i amb molt poca llibertat, que depenia sempre del senyor feudal. Amb tot, els esclaus no s'admetien a l'ordenació.

Als sacerdots que es designaven per regir una església pròpia, se'ls donaven uns elementals rudiments de teologia, de litúrgia, de llatí... i havien d'aprendre de memòria les oracions com el *paternoster*, les fórmules dels sacraments i algun fragment dels evangelis i algunes cartes de sant Pau, especialment les referents al ritual de les exèquies, dels sepelis i dels aniversaris dels difunts. Aquests últims cultes eren —a criteri del senyor feudal propietari de l'església pròpia— els més rendibles, ja que tocaven una fibra íntima de la comunitat cristiana que el rector d'aquestes esglésies havia d'atendre, no tant per devoció o vocació, sinó simplement perquè eren productius econòmicament.

El sacerdot o rector d'aquestes esglésies pròpies tenia molt poca formació i de vegades, en el culte, es barrejaven ritus contraris al culte catòlic canònic, i fins i tot era supersticiós. També a la pràctica eren molt pocs els sacerdots que, malgrat que se'ls exigia el celibat (tal com estava establert pels concilis, especialment en el període de la Reforma Gregoriana), no arribaven a complir ni una mínima continència. Es donava amb molta freqüència la convivència entre sacerdots i concubines.

7. Aquí l'usdefruit no era un seixanta o un cinquanta per cent, era pràcticament la totalitat dels rèdits i de les ofrenes que els fidels lliuraven al sacerdot i que eren dipositats a l'altar.

8. Josep M. MARTÍ I BONET, *Història de l'Església antiga. La seva fe és la nostra*, Barcelona, Arxiu Diocesà de Barcelona, 2001, p. 330.

Òbviament, no es mirava, en molts casos, el bé pastoral dels fidels que assistien al culte d'aquestes esglésies. Tant el senyor feudal propietari com el sacerdot rector intentaven que l'església pròpia produís abundants fruits econòmics. I l'esmentat sacerdot era «bon sacerdot» si al final de la seva gestió donava al seu senyor feudal més «fruits», fos o no cèlibe, gelós o mandrós en l'exercici del seu ministeri. El senyor feudal tenia un autèntic poder sobre l'esmentada església pròpia i sobre el seu sacerdot, de manera que podia, pel seu compte, remoure el sacerdot i, a la pràctica, donava jurisdicció a qui ell volia.

A aquests sacerdots, se'ls concedia simplement una porció de terra perquè poguessin viure —o malviure— dels fruits que els donava. Aquests sacerdots estaven en una situació de lamentable misèria. Insistim que tot el producte de les esglésies pròpies anava íntegrament al senyor feudal que n'era el propietari, fins i tot de les ofrenes que els fidels donaven a l'església i del producte dels drets que posteriorment s'anomenaran «d'estola», procedents de l'administració dels sagraments i d'altres ritus litúrgics, com enterraments, benediccions, processons... Tot anava a parar a les mans del senyor feudal, que mai no en tenia prou i sempre exigia més. Era una espiral interminable i totalment abusiva.

Un pot preguntar-se per què es va arribar a aquests extrems. Cal assenyalar que la creació i l'evolució d'aquestes esglésies són conseqüència d'uns conceptes jurídics com el *ius ad terram* que van ser assumits per la gent d'aquells segles de l'alta edat mitjana i que tenien les seves arrels en el dret got, especialment el merovingi, en el qual la terra (*ius ad terram*) es considerava el principal títol de propietat. Les transaccions econòmiques es feien no tant amb la confecció i el lliurament de documents, sinó amb el lliurament material d'una mica de terra, símbol de la propietat comprada o venuda. Així mateix, la propietat d'aquestes esglésies radicava en el fet que el propietari era l'amo de la terra sobre la qual es construïa l'altar i l'edifici de l'església. Per això, el producte d'aquesta terra sobre la qual hi havia l'altar que acollia les ofrenes era de la propietat del senyor feudal, igual que els fruits dels arbres plantats a la terra del senyor feudal eren indiscutiblement seus, per més que es concedís l'usdefruit, ja que la terra (o el territori) era el fonament dels títols de propietat. El *ius ad terram* era fonamental en la legislació i en la vida quotidiana d'aquella gent.

Com a conseqüència del mateix concepte d'església pròpia es donaven situacions lamentables entre els encarregats (pastoralment) d'aquestes mateixes esglésies: sacerdots concubinaris, sacrílegs, gairebé analfabets, supersticiosos, capritxos del senyor feudal, negació absoluta de la pastoral... Per atacar aquests abusos existeixen algunes disposicions capitulars de Carlemany que van intentar intervenir en aquest estat lamentable prohibint, per exemple, que els sacerdots continuessin sotmesos al senyor feudal en un grau tan asfixiant. Però aquests intents de legislació van durar molt poc, ja que posteriorment els mateixos emperadors alemanys van fomentar encara més aquest estat de submissió i de misèrrima servitud. Els bisbes poc podien exigir el canvi (amb una òbvia i possible anul·lació de les esglésies pròpies) de la causa de tants mals, ja que ells mateixos estaven sotmesos a reis i comtes als quals devien la seva pròpia designació a l'episcopat.

El final total de les esglésies pròpies no es va donar fins a la tercera dècada del segle XII, quan l'any 1122 es va signar el famós Tractat de Worms. No obstant això, s'ha de reconèixer que a Catalunya es va arribar a la seva supressió, si més no teòrica, abans del Tractat de Worms gràcies a la celebració de concilis en els quals aquestes esglésies es van regular, i s'arribà a la pràctica extinció de la investidura laica.⁹

9. La investidura laica dels bisbats i els monestirs es fonamentava en els mateixos principis segons els quals es regulava la designació de sacerdots per a les esglésies pròpies. La legislació sobre la investidura afectava també les esglésies pròpies. Vegeu Josep M. MARTÍ I BONET, *Història de l'Església...*, p. 369.

Cal destacar alguns concilis als quals van assistir pràcticament tots els bisbes d'Hispania, com el de Narbona del 1118,¹⁰ el de Girona, el de Tolosa del 1119¹¹ i el de Reims del mateix any.¹² En tots ells estava present, essent el gran propulsor de la reforma, el nostre bisbe sant Oleguer de Barcelona. També va estar present al Concili Ecumènic I del Laterà, que va confirmar el text del Tractat de Worms.¹³

3. ELS MONESTIRS

Nous elements als monestirs

Quan es van acabar les persecucions contra els cristians (segle iv), l'Església començà a rebre multituds cada cop més nombroses. Els nous i els vells cristians començaren a poblar els deserts d'Egipte i de Síria, vivint-hi una vida anacoreta. Es prengué com a model la vida de l'eremita sant Antoni. A la Tebaida, on vivia l'esmentat sant, començaren a agrupar-se molts dels seus deixebles. Tot seguit, aquests grups es van estendre a Palestina i a altres regions d'Orient, com els grups de Pacomi i els de Basili, que són pares de la vida cenobítica. Aquesta vida singular fou traslladada a Occident per Rufí i sant Atanasi en un dels seus desterraments a Occident. A finals del segle iv ja trobem nombrosos monestirs masculins i femenins a Roma, Milà, Dalmàcia, Itàlia, i possiblement a Bàrcino, en aquest últim lloc gràcies a sant Paulí de Nola i la seva muller Teràsia. També cal assenyalar les contribucions donades per sant Ambròs, sant Jeroni i especialment per sant Agustí. Altres impulsors de la vida monàstica són sant Martí de Tours; Sulpici Sever; Honorat, bisbe d'Arle; Joan Cassià, amb els seus llibres *Institutiones monastichae...* i *Vint-i-quatre converses amb els pares*; Cesari d'Arle, amb la seva regla; Boeci i Cassiodor..., fins a arribar al gran patriarca dels monestirs d'Occident sant Benet i la seva germana Escolàstica. La regla de sant Benet es va aplicar acuradament des de Subiaco i Montecassino fins a centenars de monestirs que es van estendre per tota l'Europa occidental.

Al segle vi, després de la conversió del rei franc Clodoveu, es donà un impuls important al monaquisme, ja que se li va injectar un nou caràcter, el missioner. Els monjos es consideraven «peregrini pro Christo». Es feien monjos com a penitència pels seus pecats; monjo, però també pelegrí: havia de peregrinar en l'estatus monacal individual a terres no cristianes, i així evangelitzar els pagans. Eren els monjos vagabunds o peregrins «pro Christo»: sant Fridolí, sant Columbà, sant Gal, sant Primí, sant Severí, sant Eustasi (deixeble de sant Columbà), sant Rupert, sant Cunibert de Colònia, sant Drago-bord d'Espira, sant Armand d'Aquitània i una multitud de monjos visigots.

La vida monàstica rebé l'impuls missioner, i això fou bo, però també creà molta dispersió, i en l'aspecte evangelitzador fou poc eficaç fins a la missió del gran benedictí sant Agustí de Canterbury i els seus deixebles, així com dels benedictins sant Bonifaci, sant Willibrord, sant Egbert... Aquests últims —especialment sant Agustí i sant Bonifaci— saberen comunicar de manera admirable l'ideal monàstic —de la més genuïna factura de sant Benet— a les seves missions, evangelitzacions, obertes sempre a la civilització europea i cristiana... En fi, un gran èxit i un canvi patent.

10. Josep M. MARTÍ I BONET, *Oleguer...*, p. 114.

11. Josep M. MARTÍ I BONET, *Oleguer...*, p. 126, 148, 157, 185, 241 i 395.

12. Josep M. MARTÍ I BONET, *Oleguer...*, p. 128 i 131.

13. Josep M. MARTÍ I BONET, *Oleguer...*, p. 26, 157, 160, 161, 162, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 185 i 211.

Estat de prostració dels monestirs

Quan els benedictins com sant Agustí de Canterbury i sant Bonifaci d'Alemanya optaren per afegir al seu carisma benedictí la «missió evangelitzadora» o, el que és el mateix, unir al seu «ora et labora» anar a les «missions de l'evangelitzador», el benedictinisme i els monestirs es convertiren en dinàmics centres d'expansió no sols de l'evangelització i del culte, sinó també de convivència social, de civilització cristiana i romanohel·lènica, i fins i tot de les pràctiques de l'agricultura... Tanmateix els monestirs benedictins, que havien assolit altes cotes d'eficàcia i progrés, reberen també l'influx de les plagues d'aquell temps dins la societat eclesiàstica. Ens referim a la simonia i a l'excessiva vinculació amb els senyors feudals, vertaders amos dels monestirs. Aquest domini es manifestava en les designacions dels nous abats: ja no es feien les eleccions amb la participació de tots els monjos, sinó que les feia exclusivament el senyor feudal que havia construït el monestir o que l'havia heretat dels seus avantpassats i per això tenia el dret d'elecció. I el senyor feudal elegia qui li podia donar més diners, així ell recuperava les despeses que havia esmerçat en el monestir. L'elegit no sempre era el monjo més competent i més sant, sinó el que podia manllevar més diners i tenia el favor del senyor feudal.

Un altre abús es va instal·lar al monestir: els tributs que el bisbe imposava als cenobis en concepte de «cura animarum». En aquesta època (segles x-xii), els bisbes que havien aconseguit la mitra a través de diners (simonia) havien de rescabalar-se i recuperar els diners mitjançant les visites a parròquies i a monestirs. Guifré, arquebisbe de Narbona, és històricament cèlebre per la cobdícia, en vendre's tota mena d'orfebreria i fins i tot retaules. Les cròniques expliquen com els monestirs temien la visita del seu bisbe. Els monestirs deixaren d'ésser llocs de sana i santa convivència per esdevenir recintes de domini quasi despòtic del senyor feudal i del bisbe. Calia reformar-los.

Fins al segle x, els monjos, com qualsevol fidel, estaven sota la jurisdicció del bisbe del lloc, denominat també pel dret eclesiàstic «ordinarius loci». El bisbe respectiu devia intervenir en la benedicció del nou abat electe —elegit pels monjos abans de la Prereforma Gregoriana. Aquest dret a la benedicció de l'abat i l'obligació de la «cura animarum» eren motiu de grans problemes pràctics. Teòricament es reconeixia l'autoritat episcopal dins els monestirs, però eren habituals en la vida monacal els contenciosos i àdhuc majors altercats. Així succeïa, per exemple, entre el bisbe de Barcelona i l'abat de Sant Cugat. En un principi semblava que el bisbe protegia el monestir donant-li com a esglésies pròpies (propietat del monestir) més de seixanta-quatre parròquies. També el comte de Barcelona oferí al monestir de Sant Cugat altres parròquies i moltíssimes possessions i privilegis, però tot això feia que tant el comte com el bisbe actuessin dins el monestir com a amos, mentre que l'abat era un simple titella en llurs mans. Tot i així, hi va haver abats molt valents, però foren una excepció.

Procediment enginyós. La retrobada llibertat

La situació devia ser insuportable; els pobres monjos es confabularen i inventaren un enginyós procediment, basant-se en el principi pel qual el papa era l'amo de tot Occident —recordem el que deien les decretals del pseudo Isidor, segons les quals l'emperador Constantí donà tot Occident al papa. Els monjos submisos a l'Església i molt fidels al papa acudiren a ell —com a suprem senyor d'Occident— i li demanaren tutela i que actués com a amo d'Occident i, per tant, del seu monestir. Els papes els reberen amb molta curiositat, però també se'ls van obrir els ulls de la cobdícia. Recordem que en aquesta època els papes formaren part del denominat segle de ferro. Els papes, doncs, durant el segle x, començaren a atorgar als monestirs (de Ripoll, de Cuixà, de Sant Cugat...) privilegis

—documents en paper de més de dos metres...— de *proteccio* a fi de preservar els béns del monestir dins el monestir i de la possible alienació i explotació de l'antic senyor feudal, així com del respectiu bisbe. Òbviament la protecció que donava el papa era acceptada per tots, i era també molt favorable per als monjos habitants del monestir privilegiat. A més, el papa era molt lluny, així que els monjos, en definitiva, obtenien la llibertat interna dins el monestir. El control papal era gairebé nul. Els monjos assolien d'aquesta manera la «libertas romana», i quan els antics protectors volien intervenir, els monjos presentaven els privilegis papals.

Un privilegi papal era respectat per tots els estaments del feudalisme. Dels privilegis de protecció es passà als privilegis de propietat. És a dir, els monestirs cedien la propietat d'ells mateixos al papa, i aquest, en sengles documents, encomanava als monjos tots els seus nous béns que es trobaven al monestir. En una paraula: el papa era el propietari efectiu que donava als monjos l'usdefruit del monestir.

Però l'evolució arribà a l'extrem: el pontífex atorgà a alguns monestirs (per exemple, els tres més importants catalans) el privilegi d'exempció. Aquest dret representava la independència dels monestirs en relació amb el bisbe del lloc i la subjecció al papa. El Romà Pontífex era el nou superior directe i exclusiu del monestir.

Els monjos, instruments de la Reforma

En un principi, amb aquesta independència els monjos obtingueren un domini fàctic sobre els seus béns i sobre l'activitat del monestir sense possible intervenció del bisbe o del senyor feudal de la regió. Però en èpoques posteriors, especialment en la Postreforma Gregoriana, quan el papa obtingué un gran prestigi, els monjos esdevingueren fervorosos defensors del centralisme papal. Aleshores, els més afectats per aquesta evolució foren els bisbes, que van veure considerablement discriminades les seves funcions pastorals, jurídiques i de poder fàctic en els nombrosos monestirs de les seves diòcesis, i indirectament es deteriorà l'equilibri jurídic existent dins de les esglésies diocesanes, atorgant-se al papa amplis drets en moltes parcelles —per exemple en els monestirs— en les quals anteriorment Roma no intervenia.

Les congregacions de Cluny i de Sant Victor de Marsella

Els protagonistes d'aquesta evolució foren principalment els monjos de l'àmplia i estesa congregació de Cluny. Molts dels papes gregorians procediran d'aquest interessant moviment monàstic l'èxit del qual es basava en l'estatus que els esmentats privilegis papals li donaven.

El monestir de Cluny estava situat a uns vuitanta quilòmetres de Lió, al costat de Luxeuil, en una zona que anys després veuria néixer dos ordes més: el Cister i Prémontré. Cluny era un monestir fundat l'any 910 pel duc Guillem d'Aquitània. Segons el document fundacional, Cluny no haurà d'estar sotmès a cap senyor temporal ni espiritual, sinó solament a la Santa Seu. Com a signe d'aquesta submissió, el monestir donaria al papa cinc gules d'or perquè constantment estiguessin encesos els lampadaris del sepulcre de sant Pere.

Cluny no fou el primer monestir que depengué directament de la Santa Seu, però sí que serà un símbol de reforma. El papa, però, aquell any, era el nefast Sergi III. Tanmateix la providència vetllava per la Reforma. El primer abat serà Odó (924-942), i amb ell l'exemple i la germandat de Cluny ultrapassà les fronteres de França. Aimar (942-966) posà en ordre l'economia de Cluny i de tots els associats. Els seus successors Maiol (965-995), Odiló (994-1048) i Hug (1048-1109) portaren la màxima

esplendor a la congregació. Si fem excepció de Ponç (1109-1122), que fou destituït i excomunicat, els vuit primers abats són considerats sants per l'Església. Cal fer un esment especial de Pere el Venerable, abat entre el 1122 i el 1156, que tingué grans problemes amb sant Bernat.

L'èxit reformador de Cluny es basava en el retorn a l'esperit autèntic benedictí, i com a conseqüència es va revalorar la pregària litúrgica i el culte esplendorós. Els abats de Cluny foren homes de gran categoria i amb força llibertat d'acció, ja que depenien només de Roma i, per tant, en aquells temps de decadència papal, els seus superiors immediats —els papes— no exerciren cap autoritat sobre la congregació. Mentre que cinquanta-cinc papes se succeïen malament a Roma, a Cluny vuit abats imposaven el vertader esperit reformador a molts monestirs estesos a gran part de França, la Marca Hispànica i Itàlia. Formaven una autèntica xarxa de monestirs, en els quals s'observava escrupolosament la regla de sant Benet. Aquí rau l'èxit de Cluny.

La formació espiritual i àdhuc cultural de la congregació de Cluny estava assegurada. Era obligatori que tots els novicis passessin per la seu, matriu de la congregació, durant tres anys aproximadament. L'abat de Cluny elegia els priors, homes dúctils i entusiastes promotors de la Reforma, que eren enviats als monestirs associats a la congregació.

Caldria també remarcar la importància cultural de Cluny. Ells salvaren, en gran part, el llegat cultural de la civilització grecoromana. En llurs *scriptoria* es copiaren —i, per tant, es transmeteren— els textos de molts autors clàssics romans i grecs. Hi regnava una gran cura i atenció envers la Bíblia i els sants pares de l'Església. Gràcies als monestirs de la congregació, es donà un gran impuls a l'art romànic: es construïren els grans temples i es pintaren els majestuosos murals que encara avui ens sorprenen per la seva profunda espiritualitat teològica.

Per als cluniacencs, la pregària litúrgica constituïa l'eix fonamental de la Reforma. Però, paradoxalment, excessos en el culte portaren alguns monestirs a la decadència. No es complia —afirmaven els seguidors de la nova visió cistercenca— l'equilibri entre l'*ora* i el *labora*. Massa hores a l'església que impediè el treball, al qual també eren obligats els monjos per la regla de sant Benet. El culte es feia inacabable perquè calia aixecar constants *càrregues* (pregàries, misses i oficis) en sufragi dels difunts. Precisament Cluny promogué, en gran manera, el culte de sufragi dels fidels difunts. En aquella època, molts fidels volien assegurar que, un cop morts, els bons monjos pregarien per llurs ànimes. I com a compensació per aquestes pregàries, lliuraven molts dels seus béns a Déu i al monestir més proper. Com a conseqüència de tan voluminoses i abundoses *últimes voluntats*, els monjos havien de pregar quasi sempre, i així acomplien un sagrat deure de justícia envers aquelles ànimes dels difunts. Tanmateix de mica en mica, per aquestes donacions, adquiriren un gran poder, i les seves extensions territorials eren gairebé tan importants com les dels reis i els comtes. Quan això succeeixi, caldrà una reforma de la mateixa Reforma. Seran els cistercencs o seguidors de sant Bernat.

L'abadia de Sant Víctor de Marsella (Provença) fou fundada extramurs d'aquella ciutat, precisament al costat del famós pont històric (anomenat «Vell»), l'any 977, encara que hi ha indicis que Joan Cassià, a principis del segle v, fundà un monestir que fou destruït per una ràtzia de moros a principis del segle viii. En la segona etapa, que podríem anomenar definitiva, consta que en fou abat Guifré, que morí l'any 1005. En aquest segle aconseguí desfer-se del seu propietari o senyor feudal, que era el vescomte de Marsella, per a ser protegida pel nou papa. Els següents abats foren molt efectius —tant o més del que ho foren els seus veïns de Cluny— i implantaren la Reforma Gregoriana, i també reberen dels papes els privilegis de protecció, de propietat i d'exempció.

Els primers abats, ultra l'esmentat Guifré, foren Isarn, Duran i Ricard, que intentaren per tots els mitjans aplicar la Reforma Gregoriana no sols al seu propi monestir, sinó a molts d'altres que —co-

piant la congregació de Cluny— s’hi vincularen i formaren la congregació de Sant Víctor. N’hi havia almenys uns tres-cents. A més, cal observar que els abats de Sant Víctor actuaven com a legats del papa per a fer efectiva la Reforma Gregoriana. Entre ells hi havia els de les grans abadies catalanes: Ripoll (fins al 1071), Cuixà (fins al 1180), Canigó (fins al 1180), Banyoles (fins al 1199), Gerri, Sant Miquel del Fai, Sant Sebastià dels Gorgs i Besalú fins al 1250... Observem que la unió de Sant Víctor fou més aviat curta, però la seva influència fou definitiva. Els monestirs i priorats catalans es convertiren en temps de Jaume I en «reformats» amb tots els trets típics (com els de Cluny) d’obertura missionera i vers la cultura i la societat catalanes del temps de Jaume I i la civilització europea. El darrer priorat unit a Sant Víctor fou el de Sant Benet i Santa Maria de Maguellà, a València, que Sant Víctor adquirí de Montserrat el 1411 per permuta amb el de Sant Sebastià dels Gorgs.

4. PARRÒQUIES I MONESTIRS REFORMATS EN TEMPS DE JAUME I

Primers èxits a Catalunya

La Reforma Gregoriana, després del Tractat de Worms i del Concili I del Laterà, del papa Calixt II, es va aplicar amb força rapidesa a la majoria dels monestirs que es trobaven sota influència de Cluny i de Sant Víctor de Marsella. Es podria definir que la Reforma era un canvi molt palès: els monestirs ja no depenien del senyor feudal, sinó directament del papa. I les parròquies s’havien, en part, desempallegat dels anteriors amos o senyors de les esglésies pròpies i es convertiren en esglésies de patronat, on l’antic propietari sols podia presentar els seus candidats al bisbe, que era qui efectivament nomenava. Cal dir, però, que aquí també es produí una evolució, començant pel Concili de Barcelona del 1126, en el qual es diu que cal reformar totes les institucions de l’Església catalana. Les actes d’aquest concili es troben custodiades a l’Arxiu Capitular de Barcelona, copiades en el cèlebre cartulari *Liber Antiquitatum*,¹⁴ que consta de tretze capítols:

14. Arxiu Capitular de Barcelona, *Liber Antiquitatum*, vol. 1, f. 105: «Anno Dominice Incarnationis ·c. xv· post millesimo ·vi· idus marci conuenerunt in unum venerabilis vir Ollegarius tarragonensis archiepiscopus et Raimundus ausonensis et Berengarius gerundensis episcopi et abbates terre et magnates quamplurimi in palatio barchinonensi in presencia domni Raimundi barchinonensis comitis et marchionis et filii eius Raimundi ad tractandum de comuni utilitati ipsius terre. Constituuetur namque predicti episcopi cum ceteris magnatibus ut ab ipsa die et deinceps ullus utriusque sexus homo ecclesiam aut mansiones que in circuitu ecclesie sunt aut erunt usque ad ·xxx· passus non invadat aut infringat nisi episcopi aut canonici quibus illa ecclesia subiecta fuerit propter suum censum aut propter hominem hinc eiciendum excommunicatum. Ecclesias autem illas in hac defensione non posuere in quibus castella constructa sunt. Eas vero ecclesias in quibus raptores vel fures predam vel furto congregaverint vel malefaciendo exierint aut illic redierint tam diu salvas esse iubemus donec querimonia male facti aut proprium episcopum aut ad sedem vicensem prius perveniat. Si autem illi predones aut fures precepto episcopi et canonicorum vicensis sedis iusticiam facere noluerit aut distulerit tunc auctoritate predictae sedis episcopi et canonicorum habeatur illa ecclesia absque munitione. Ille autem homo qui aliter ecclesiam invaserit aut eaque in circuitu eius sive usque ad ·xxx· passus irruperit summam sexcentorum solidorum pro sacrilegium compositione emendet. Et tamdiu excommunicetur quosque digne satisfaciatur. Si quis tamen intra ipsum cimiterium alodium proprium habuerit et eo pacto illud ecclesie dederit ut habeat inde ecclesia annuum censum pro salutate in qua episcopus eum posuit. Reservata sibi sua proprietate poterit ipse homo in ipso suo alodio distringere hominem suum vel feminam de sua iusticia cum opus fuerit. Item placuit ut clericos qui arma non portaverint aut monachos seu sacrimoniales sive ceteras mulieres aut eos qui cum eis ierint aut fuerint si arma non tulerint ullus homo non invadat neque aliquam eis iniuria facere presumat. Communia vero canonicorum vel monachorum ullus hoc non infringat aut inde non aliquid diripiat. Similiter confirmaverunt predicti episcopi et principes et ullus homo in isto espatium predicta non faciat de equabus vel pullis earum et ut mones negotiatores qui causa mercandi vadunt per terram vel ad forum et omnes qui vadunt ad molendinum causa molendi cum omnibus suis rebus in hac pacis securitate cum ipsis bestiis et honeribus suis constituere boves autem et omnes alias bestias aregas cum toto suo aper et cum ipso aratore qui inde araverit vel pascuis eas duxerit vel custodierit cum ipso semente qui in eadem pace nichilominus posuerunt. Nullus homo audeat incendere domum vel res

- 1) Immunitat de la sagrera.
- 2) Actuació davant dels robatoris a les esglésies i de béns eclesiàstics.
- 3) Càstig de sis-cents sous a qui no compleixi la immunitat de les sagreres.
- 4) Els alous als cementiris.
- 5) Els clergues i els monjos no poden casar-se ni dur armes. Injúries infligides als clergues.
- 6) Els béns comuns dels canonges i dels monjos no poden ser alienats.
- 7) Regularització de les activitats agropecuàries en pau i seguretat.
- 8) Contra els incendiaris.
- 9) Contra aquells qui no respecten la Pau i Treva de Déu.
- 10) És necessari retornar a l'Església les propietats usurpades (esglésies, cementiris, alous, oblacions, béns dels clergues, capellanies) o qualsevol altra donació feta a favor de l'Església.
- 11) És necessari retornar a l'Església la part que li correspon dels delmes.
- 12) Si el bisbe ho determina, és necessari que qui hagi retingut els delmes a l'Església col·labori durant trenta dies a les croades contra els moros.
- 13) És necessari que els alous servicials procedents dels laics i que són retinguts pels clergues siguin redimits amigablement per ambdues parts.

Crec que no cal fer cap comentari després de la lectura d'aquests tretze cànons del Concili mixt de Barcelona. Només volem subratllar el cànon 10: «És necessari», mana, «retornar a l'Església tot el que hagi estat usurpat: esglésies, cementiris, alous, oblacions dels fidels, capellanies...» Amb aquest concili, les esglésies (monestirs i parròquies) de la nostra terra —ja que era també concili provincial de la Tarraconense— tornaven definitivament al règim de la primitiva disciplina i gestió eclesiàstica segons la mentalitat de la Reforma Gregoriana. Així es va aplicar admirablement aquesta Reforma a Catalunya, a Aragó i a Castella. Vegeu, per exemple, el Concili de Carrión de los Condes de l'any 1130.¹⁵

La Reforma incidia en els mateixos pobles i parròquies i també regulava adequadament el règim i l'administració de les sagreres, dels delmes i de la Pau i Treva a les esglésies, i a les esglésies pròpies dictant-ne la desaparició. La Reforma s'instal·là definitivament a Catalunya gràcies als concilis que es feren des de sant Oleguer fins al temps de Jaume I. Observeu que les esglésies pròpies van desaparèixer, i no obstant això els drets dels propietaris es van conservar, donant origen a les denominades esglésies de patronat.

---

alterius usui sicut scriptum est pro necessitate iusticie cum consilio ipsius episcopi. Quod si aliter presumpserit sentenciam que super hoc a romano pontifice promulgata est subeat et donec hoc faciat sit excommunicatus et abhominatus ab omnibus fidelibus. Qui cumque enim hanc pacem quam prediximus infregerit et illi cui eam infregerit infra ·xv· dies in simplum non emendaverit si dies ·xv· transierint in duplo componat. Quam duplicationem habeat episcopus ipse qui eam redirigere fecerit. Predictus quoque venerabilis comes cum filio suo Raimundo cum consensu et acclamatione magnatum et nobilium virorum ipsi et omnes qui in ecclesiis aliquid requirebant dimiserunt in potestate archiepiscopi et predictorum episcoporum omnes ecclesias cum alodiis et oblationibus et defunctionibus suis que meo habent vel habere debent vel in antea eis iuste concessa fuerit clericos quoque et eorum bona et capellanas et omne donatione ecclesiarum ut ipse archiepiscopus et episcopi habeant et omnia libere et disponant ea in beneplacito suo secundum canones ad honore Dei et ipsius ecclesie. Cimiteria quoque dimiserunt eis libera excepto hoc quod suprascriptum est si forte aliquis habuerit ibi alodium suum proprium quod non erit in ipsa salutate nisi annum censum ipsi reddiderit ecclesie. In parte autem decimarum quam ecclesie habent ipsi clerici ponant homines suos qui requirant et accipiant ipsam partem libere ad opus ecclesie sicut et decimarum laicorum accipiunt suas. Pro illis autem decimis quas laici adhuc sibi retinent faciant omnibus per ·xxx· dies super sarracenos quando suus episcopus eis mandaverit. Si clericus tenuerit aliqua alodia servicialia a laico et ipse laicus voluerit amicabiliter dimittere habeat ea. Sui atque recuperet sibi dum modo ut laica persona nullatenus habeat aliquam donationem super ecclesiasticam personam vel cetera bona eius.»

15. Josep M. MARTÍ I BONET, *Oleguer...*, p. 197, 207, 208, 227, 447 i 448.

És evident que el propòsit d'aplicar la Reforma era ferm i en això les autoritats civils i eclesiàstiques van coincidir. Així, es va regular en el cànon dotzè de l'esmentat Concili de Barcelona que a aquell qui no complís amb la devolució dels delmes i les propietats de l'Església li seria imposada una pena peculiar: anar a les croades per a lluitar contra els moros durant trenta dies. Aquesta curiosa pena no podia referir-se a anar a Palestina, sinó només a les campanyes que els reis i els comtes cristians portaven a terme a Hispània contra els moros, o sigui en el territori no cristià (Tortosa, Lleida, València...). Si només ens referim al text, era una manera contundent de complir la Reforma Gregoriana, però a la pràctica era totalment ineficaç —per no dir ridícula—, ja que tots trobarien la manera d'escapolir-se d'aitals sancions. Almenys seria més fàcil retornar aquestes propietats a l'Església que llançar-se a l'aventura d'una croada o carnisseria, per més sacra que fos. Molts ho van fer així (escapolir-se), tot i que amb retards d'uns trenta anys.

L'Església en la Postreforma fins al temps de Jaume I

De la lectura de tants pergamins, sembla que es pot deduir que s'hauria aplicat després de pocs anys la Reforma Gregoriana, aconseguint imposar la majoria de les seves reivindicacions eclesiàstiques i econòmiques, així com un major rigor en el celibat i en la fidelitat conjugal (no acceptant el divorci en cap cas). La Reforma posà l'accent en una millor formació (intel·lectual i espiritual) dels clergues, especialment entre els de la catedral, que eren normalment «regulars», o sigui, canonges de sant Ruf, denominats també agustins de sant Oleguer... encara que els de les catedrals de Barcelona, Vic i Girona mai no van ser canonges regulars, és a dir, sotmesos a la regla que deien que va ser dictada per sant Agustí. A la Postreforma Gregoriana es ressalta l'eficàcia de l'aplicació estricta dels preceptes eclesiàstics en tots els ordres i aspectes. Així, pel que fa a les esglésies pròpies, ja no es torna a parlar de l'anterior règim abusiu i es passa de manera espontània de l'església pròpia a la de patronat.

El *capellanus* era per definició, en aquest temps de la Reforma i la Postreforma, el senyor feudal o l'amo d'una església, que, com hem exposat, alhora no era necessàriament el bisbe. El propietari era normalment un laic, però podia ser un abat o una abadessa d'un monestir, o una altra dignitat eclesiàstica, tot i que la major part de les vegades —abans del Tractat de Worms—, com hem dit, l'amo (o propietari) era un simple laic. En anul·lar la pràctica totalitat de les esglésies pròpies en el Tractat de Worms i en els subsegüents concilis, com el de Barcelona del 1126, fins als de l'època de Jaume I, alguns dels drets anteriors del *capellanus*, que no fossin flagrantment abusius, es van conservar. Així, va persistir la possibilitat o el dret de poder participar amb el bisbe en la designació del sacerdot per a la corresponent església. Aquest dret, que perdura fins i tot després del Tractat de Worms, ja en temps de Jaume I, es denomina «dret del *capellanus*» o «dret de patronat». El *capellanus* o patró podia presentar el seu candidat clergue al bisbe, el qual pràcticament estava obligat a instituir-lo, confirmar-lo i concedir-li el «nomenament». En això consistia el dret de patronat.

Des del temps de Jaume I, quan el *capellanus* o patró d'esglésies era un eclesiàstic (abat, ardiaca...), o un col·lectiu eclesiàstic com el capítol dels canonges o un monestir (com Sant Cugat), es donava al sacerdot designat per a administrar l'església la denominació de *vicarius*, *hebdomadarius maior*, *hebdomadarius minor*, *vicarius perpetuus*, *vicarius nutualis*... Aquest tenia la *cura animarum* diferent dels altres drets. La *cura animarum* només la donava (i avui dia la segueix donant) el bisbe, i en això va consistir el canvi essencial produït a les esglésies de patronat en temps de Jaume I. I és així com cada vegada el sacerdot encarregat d'aquestes esglésies es va lligant i vinculant més al bisbe. A través de la *cura animarum* (que es donava amb un document *ad hoc*) les esglésies van quedar supeditades al

bisbe. En aquesta evolució fins i tot hi va haver canvi de noms: ja no es parlarà de *capellanus*, sinó de *patronus*, ni es dirà «dret de capellania», sinó «dret de patronat». Aquests canvis hom els observa ja a la fi del segle XII.

Equilibri de drets a les «esglésies de patronat»

És evident que el Tractat de Worms, tot i ser un concordat exemplar —fins i tot avui dia molt lloat pels juristes i els historiadors—, havia de travessar no poques dificultats en l'aplicació de tots els seus preceptes. La bondat o grandesa del Tractat de Worms rau en l'equilibri dels principis i conceptes proposats per les dues parts que anteriorment estaven en violent litigi. No és un tractat —com algun historiador l'ha presentat— fruit del resultat de la victòria d'una banda (el papat) contra l'altra (l'emperador laic). Hi ha bastant equilibri.

En el mateix objecte del tractat, que és la constitució i l'elecció canònica dels bisbes, intervenen les dues parts, ja que a l'episcopat, en aquell temps, anava annexa una gran quantitat de drets, privilegis, prebendes i deures totalment civils que es denominaven «regalies», com és el cas actual del bisbat d'Urgell, al qual va annexa la «regalia» del Principat d'Andorra. Ja el mateix sant Oleguer deia (segle XII) que la clau de la solució de la lluita contra les investidures era el reconeixement de dues realitats o dels dos drets que es deriven de la «dignitat (o potestat) civil» i de la «dignitat eclesiàstica».¹⁶ Per això l'equilibri que s'assolí amb el Tractat de Worms, en temps de Jaume I, fou totalment acceptable. Així, en el mateix tractat s'admeten els dos tipus d'investidures en el moment de la constitució d'un bisbe: la investidura eclesiàstica, significada pel lliurament del bàcul i de l'anell, i la investidura laica, concretada per la donació del *ctrum*.¹⁷ Una solució semblant es va imposar per a les esglésies pròpies. Hi ha un equilibri de drets. D'una banda, l'Església reconeixia que l'antic capellà (o senyor feudal) tenia alguns drets sobre la seva església pròpia, ja que l'havia aixecat, construït i conservat; per això se li dona el dret de presentació del candidat, denominat «dret de patronat». Però el bisbe es reserva el dret de concessió de la *cura animarum*, dret típic pastoral que incloïa un element eminentment espiritual com era l'administració dels sagraments. Aquí també es va arribar a un eficaç i durador equilibri dictat ja pel mateix sant Oleguer. Recordem que en el cànon 13 del Concili de Barcelona del 1126 sant Oleguer recomana que en casos de controvèrsia entre clergues i laics regni el diàleg i s'intenti la pau amb un pacte amical en els temes conflictius.¹⁸

Les esglésies de patronat es van estendre per tota la geografia de l'Església i també, òbviament, a Catalunya, i eren totalment vigents a l'època de Jaume I. Així, per exemple, hem pogut comprovar que només un quaranta per cent de les esglésies de la diòcesi de Barcelona no tenien patró, o sigui, depenien sols del bisbe en l'elecció dels seus rectors. Són les parròquies denominades en les sèries arxivístiques «de lliure col·lació» del bisbe. O sigui, d'unes dues-cents vint parròquies dels segles medievals de Barcelona, només vuitanta estaven totalment disponibles, en mans del bisbe; les altres depenien dels grans monestirs, per exemple de Sant Cugat (unes seixanta), i un nombre similar del capítol de la catedral, així com de canonges concrets (dignitats) o d'altres instàncies, ja fossin civils o eclesiàstiques.¹⁹

16. Vegeu la intervenció de sant Oleguer al Concili de Reims (any 1119) a Josep M. MARTÍ I BONET, *Oleguer...*, p. 131-133.

17. Josep M. MARTÍ I BONET, *Història de l'Església...*, p. 368-369.

18. Josep M. MARTÍ I BONET, *Oleguer...*, p. 173.

19. Vegeu Josep M. MARTÍ I BONET, «Privilegios papales dirigidos a la curia episcopal de Barcelona (1365-1375)», *Anthologica Annua*, núm. 30 (1985), p. 295-325.

Però, malgrat les recomanacions de solució amical dels conflictes proposades per sant Oleguer, a les esglésies de patronat es van donar conflictes entre el bisbe i els patrons d'aquestes esglésies, i la situació conflictiva no es va acabar fins al Concili II del Vaticà, quan els pares conciliaris suplicaren que els antics patrons d'aquestes esglésies renunciessin a aitals drets. A Barcelona, tots els patrons van renunciar, menys en una parròquia situada prop de Collserola, on el patró (o més ben dit, la patrona) exigeix al bisbe, encara avui dia, que se li reconegui el dret de presentació del rector. Es tracta d'un cas anacrònic, com pot ser el d'Andorra, que convé que persisteixi per a poder exposar així millor a les nostres classes la història obstinada i tortuosa de les esglésies pròpies, així com la història de la lluita de les investidures?

La reforma de la Reforma als monestirs

La famosa Reforma Gregoriana de finals del segle XII i principis del XIII necessitava ja unes modificacions o, com s'ha dit, una nova i actualitzada reforma, i aquest canvi en els nostres col·lectius monàstics el van fer sant Bernat i sant Oleguer. Els cluniacencs foren els grans protagonistes de la Reforma Gregoriana. Eren uns instruments dòcils en mans del papa (recordem, per exemple, els monestirs catalans benedictins). Però recordem la força dels cluniacencs en acomplir tantes obligacions envers els difunts. Calia reconduir la vida dins els monestirs benedictins vers unes vies evangèliques més autèntiques d'austeritat i d'expansió evangèlica. Sant Bernat (el «doctor mellificus», «l'últim dels Sants Pares, però no superior a ells») serà l'home providencial juntament (aquí, a casa nostra) amb sant Oleguer, que és la gran figura dels reformadors a les col·legiates de Sant Ruf d'Avinyó.

La torxa de la Reforma passà als cistercencs

Això no vol pas dir que en els segles esmentats els benedictins (de Cluny o de Sant Víctor) estiguessin en decadència, tot i que la torxa de la Reforma la portaren successivament els del Cister (recordem Poblet per a Catalunya) i els canonges de les col·legiates de Sant Ruf.

Observem les característiques reformadores dels del Cister, tan paleses, per exemple, en temps de Jaume I. Els cistercencs amb sant Benet es proposaven observar la regla benedictina en la seva prístina puresa. Per defugir l'acusació de novetat, insistien en el seu retorn a les fonts. Realment, però, no fou una estricta observança de la lletra de la regla de sant Benet. Per exemple, no continuà l'admissió d'oblats, s'organitzà la institució dels germans llecs, i fou novetat la limitació de l'autoritat de l'abat per la «constitució» de l'orde.

També era nova la institució del capítol general anual, al qual obligatòriament havien d'assistir tots els abats. El presidia l'abat de Cîteaux, que posseïa i exercia la suprema potestat dins de l'orde: legislació, administració i jurisdicció, però deixava a les abadies la plena autonomia financera i d'administració dins del monestir. La visita anual estenia la seva vigilància fins i tot sobre les instruccions del capítol general. Als monestirs filials, la visita era exercida per l'abadia mare. La visita de Cîteaux era de la incumbència de les quatre abadies primàries.

En contrast amb la congregació cluniacenca, orientada vers el predomini personal, com la dependència del prior i en part dels abats al gran abat, els cistercencs aconseguiren posar el seu orde sobre un fons congregacional objectiu. Els principis constitucionals d'abadies particulars autònomes, orgànicament dividides per famílies filials i unides pel capítol general al qual assistien tots els abats, donaren vida a un orde en el qual s'asseguraven tant els drets del monestir particular com els interessos

generals de l'orde sencer. No és, doncs, d'estranyar que molts d'aquests ordes reformats en aquell temps, com els premonstratesos i els cartoixans, prenguessin com a model la «Carta charitatis» dels del Cister.

En contrast amb Cluny i amb el benedictinisme més antic, a mitjan segle XII es buscava la submissió a la jurisdicció episcopal. Però després es desenvolupà l'exempció papal i el capítol vingué a ser la instància suprema d'apel·lació dins l'orde.

Les abadies del Cister (per exemple, Poblet i Santes Creus) es prometien ajuda mútua econòmica, l'observança d'una disciplina uniforme i el conreu d'una litúrgia simplificada, dins el marc de la qual esglésies, ornaments, vasos sagrats i cant serien al més senzills possible.

Volent deslligar-se de les vinculacions feudals mantingudes a Cluny, l'orde del Cister no acceptà el benefici, i en canvi introduí de nou el treball físic. Cercaren fundar en llocs deserts per obtenir l'estricta allunyament del món. La duresa del gènere de vida en el menjar i l'habitatge, l'hàbit blanc i la senzillesa de la litúrgia, entre les altres noves fundacions semblants del món monàstic, donaren a l'orde un lloc preeminent.

La comparació entre l'espiritualitat pròpia de Cluny i la del Cister portà no poques discussions. Malgrat que existia la voluntat de ser contemplatius, els de Cluny, recordant el passatge de Marta i Maria a Lluc 10,38-42, interpretaven que Jesús vol indicar que la contemplació de Maria és millor que el servei de Marta. Tant el Cister com Cluny optaren per dues maneres diferents d'anar a Déu, que es reflectiren en llur estil de vida. Tanmateix els membres d'ambdós sistemes anhelaven esdevenir veritaders homes contemplatius.

Per a un cluniacenc, ser contemplatiu requereix unes condicions favorables per a orar adequadament, condicions que ells troben en les llargues hores de presència al cor, un confort molt relatiu en el seu règim de vida i l'exclusió gairebé total del treball manual. Per a un cistercenc, ser contemplatiu consisteix primordialment a desempallegar-se del que no és essencial per a la recerca de Déu i de tot allò que la dificulta: d'aquí la tornada a la llei del silenci, a la puresa (*rectitudo*) de la regla benedictina, suprimint el que aquesta no preveu expressament, des del vestuari superflu fins als nombrosos oficis menors, pregàries, lletanies, processons, etc. que sobrecarreguen el culte cluniacenc. Ser un contemplatiu consisteix per al cistercenc a tornar a la pobresa de Crist, a la vida del «desert», fugir de tota classe de compromisos amb el sistema feudal i restablir l'equilibri entre el temps d'oració, el temps de lectura espiritual («lectio divina») i el temps dedicat al treball físic. Les mútues acusacions entre cluniacencs i cistercencs no són de cap manera de manca de fervor dels uns o dels altres, sinó de la distribució del dia, més favorable a la contemplació.

Els monestirs evolucionen així durant el segle del regnat de Jaume I.

Els concilis I i IV del Laterà. El temps de Jaume I

El Concili I del Laterà —celebrat el 1123 amb l'assistència del papa Calixt II i tres-cents bisbes— fou reconegut com a ecumènic, és a dir, com el novè concili ecumènic (universal) i primer del Laterà, i inicià un nou període a partir del qual els papes decidiran en el consistori les qüestions més importants de l'Església amb els cardenals i els bisbes, casualment presents a la cúria romana. El seu caràcter conclusiu apareix també clarament en els seus decrets. El que la Reforma Gregoriana havia exigint a l'Església, el concili ho determinà, ho decretà i ho solucionà de nou; en una paraula, es tracta de la còpia exacta dels anteriors concilis no ecumènics (Tolosa, 1119, i Reims, 1119) així com del Tractat de Worms. Als concilis de Tolosa i Reims, i també al del Laterà, es trobava present, en un lloc desta-

cadíssim, sant Oleguer, bisbe de Barcelona i arquebisbe de Tarragona. En els seus cànons, el Laterà es pronuncià contra el matrimoni dels sacerdots, contra la simonia i contra el domini dels laics sobre l'Església i els béns eclesiàstics, i a favor de la pau de Déu i dels drets i deures dels croats. La Reforma ja iniciada pels papes gregorians en aquest concili ecumènic arriba a la màxima expressió. En les nostres institucions podem dir que s'estableix —o, més ben dit, s'intenta establir— que els poders civils no s'imposin en l'elecció de bisbes i d'abats. També s'intentà que les parròquies no es mantinguessin sota el control de l'antic propietari civil, és a dir, que no fossin esglésies pròpies, sinó dependents exclusivament del bisbe, o com a molt que fossin de dret de patronat. Aquesta és, doncs, la situació dels monestirs i de les parròquies en temps de Jaume I. El monarca en principi acceptà el que proposaven aquells concilis, però no tingué gaires escrúpols a l'hora de saltar-se les normes de la Reforma Gregoriana; així, el seu fill natural Jaume Sarroca fou canceller reial i bisbe de Lleida, el fill natural Pere fou sagristà i després bisbe de Lleida, i el fill natural de Ferran fou abat de Montaragó. Els dos primers eren fills naturals de Jaume I i d'Elvira Sarroca. Quan Jaume I, en casos especials, prescindia de la Reforma Gregoriana, ho feia recolzant-se en el papa, i això devia suposar un escàndol —diríem— històric i contradictori, ja que el monarca català en moltes ocasions —per exemple, en el seu *Llibre dels feits*— es manifestava respectuós vers l'Església.

Innocenci III, el 1215 —un any abans de la seva mort i quan Jaume I tenia vuit anys—, convocà el Concili IV del Laterà, al qual assistiren mil dos-cents bisbes i molts ambaixadors de quasi tots els prínceps de la cristiandat. S'ha dit que fou l'assemblea més brillant de totes les que s'havien celebrat a l'època medieval. A més de condemnar heretges —càtars, valdesos exagerats—, fou excomunicat Joaquim de Fiore. Es definí la doctrina del sagrament de l'eucaristia, i concretament la transsubstanciació. També es declarà obligatòria —com a manament de l'Església— la comunió pasqual. Es van sotmetre les parròquies al bisbe i els monestirs al papa. En definitiva, es posà punt final a l'evolució de les parròquies i els monestirs. Pel que fa a aquests últims, cal dir que s'acceptà el canvi que es produí dins l'orde benedictí, és a dir, la creació del Cister.

També s'acceptaren els canonges regulars o de Sant Ruf d'Avinyó, que era un col·lectiu religiós tan important com els ordes mendicants —que en un principi no eren reconeguts—, així com els templers i els hospitalers.

Cal reconèixer que en temps de Jaume I continuaren alguns dels defectes —simonia, nicolaisme, potser no tan violents— a les parròquies i als monestirs, però el que no es pot negar és que aquestes institucions sabien ben bé què se'ls exigia per a ésser monestirs i parròquies «reformades». Aquest període iniciat pels concilis I i IV del Laterà es perllongarà fins al Concili tridentí.

5. CONTRIBUTIÓ POSITIVA DE LES PARRÒQUIES I DELS MONESTIRS

Hem pretès exposar «què» i «com» eren les parròquies i els monestirs en temps de Jaume I. Per a contestar aquests interrogants, hem explicat l'evolució de les dues institucions principalment en els segles XI i XII. Durant el regnat de Jaume I, per obra dels concilis I i IV del Laterà, podem dir que els conceptes de parròquia «reformada» i monestir «reformat» quedaren fixats. I fins al Concili de Trento quedaren intactes. Per descomptat, ambdues institucions complien un paper primordial en la societat europea i en la seva Església llatina.

Hem vist com en temps de Jaume I els monestirs tingueren un paper cabdal per a la societat, la cultura i la civilització, però no foren menys importants les parròquies per al nostre país i la nostra Església. No hi ha dubte que durant molts segles la parròquia ha estat un notable factor aglutinador

dels nostres pobles i de la nostra gent. La parròquia marcava les festes, així com les processons i altres manifestacions populars i pietoses que eren certament actes importants. La parròquia contribuïa a fer viure la vida íntima de l'Església en cada territori parroquial i en cadascun dels fidels. La parròquia era el canal que donava (i dóna) al cristià accés a la incorporació a aquesta Església, a través de la font de la gràcia: la pila baptismal. A la parròquia el cristià santifica la seva vida mitjançant l'acció sacramentària que realitza el rector a favor dels seus feligresos —*fili Ecclesiae*. A la parròquia el cristià viu la seva participació en la comunitat dels creients en Crist i fa bestreta, en la comunitat terrestre, de l'assemblea dels sants al cel. És ben cert que els bateigs i els casaments, els funerals, les misses encarregades per les ànimes dels difunts... eren fets quotidians, però alhora molt entranyables i notables en la vida social d'aquella gent i en tot el cúmulo de tradicions i fins i tot en l'art que s'acumulava en la història de les respectives parròquies. A les parròquies —ja en època de Jaume I—, l'ànima de la nostra bona gent palpitava en el nucli de la vida del mateix poble. Un poble, el nostre, que aixeca esglésies, les decora, les omple d'imatges de devoció popular, i al voltant d'aquests edificis els parroquians construeixen les seves llars sota la seva empara. Un poble els habitants del qual neixen, creixen i viuen intentant assolir les virtuts de l'amor i de l'esperança, fermes en la fe sota els arcs i les claus de volta dels seus temples, de les seves parròquies... i, a l'hora de la mort, els seus campanars redoblen el trist cant acompanyant-los a les seves sepultures cristianes, a la Terra Santa, esperança de la seva última i definitiva parròquia o assemblea dels sants.

Al llarg de la història, sovint s'ha tractat el tema de l'impacte cultural que va comportar l'existència dels monestirs de Cluny i del Cister, o dels convents dels frares mendicants. L'impacte fou enorme, com hem vist, en temps de Jaume I. També ens podríem referir —com hem fet en altres estudis— a la influència cultural dels capítols catedralicis o d'altres estaments i institucions. No obstant això, la institució parroquial no ha tingut la mateixa rellevància, i sort. Moltes vegades fins i tot s'han menyscabat les actuacions en general dels seus sacerdots rectors, dels seus fidels, dels seus costums i de les seves tradicions, considerades, en algunes ocasions, efímeres i superficials; i fins i tot moltes de les seves devocions i pràctiques religioses han estat injustament titllades de superstició. Alhora, el seu estudi no ha tingut millor tracte, atribuïble potser al poc rigor històric amb què s'ha tractat aquesta gran institució, o a una metodologia equivocada —que fa poc imperava en algunes de les nostres facultats d'història— a través de la qual es volia veure un anacronisme entre les diverses classes en què era dividida la parròquia, alhora que es considerava el mateix bisbe com un element opressor i negatiu per a tota la societat. En altres casos, la manca del mètode històric ha portat a unes inacabables i insulses enquestes econòmiques de pretès valor sociològic. No! Les nostres parròquies no són això!

Les parròquies van ser, com hem estudiat, ja en època del rei Jaume I, entitats molt vives, amb càlids colors de palpitants iniciatives i programes expressius. A elles devem, en part, que la nostra gent hagi tingut als seus pobles, durant molts segles, el sacerdot que els instruïa, els educava i els explicava amb grans dosis de paciència els fonaments de la seva fe, del culte, de la pregària, de la convivència, de la pacificació, dels valors humans i evangèlics... Ens atrevim a dir que ja en època de Jaume I les parròquies —ja molt nombroses— i els seus clergues van ser, especialment a les zones rurals, el més vàlid, constant i fidel motor de la cultura encarnada en el mateix poble i en el seu territori. I així ens atrevim a afirmar-ho pel que fa a les terres catalanes. Al llarg de tot aquest estudi hem remarcat aquesta idea sense fer una simple estadística de les parròquies en temps de Jaume I, sinó procurant —i probablement aconseguint— endinsar-nos en el nucli, o més ben dit, en la contribució de les parròquies i les institucions annexes, institucions que feren les seves aportacions en el camp de la convivència, de la pràctica de la religió, de les lletres, de les arts, de les tradicions, de les llengües catalana i

llatina... Ben cert és que la seva contribució fou enorme. El nostre estudi ha estat més aviat una comprovació de l'evolució i del paper important que tingueren les parròquies abans, durant i immediatament després del temps de Jaume I.

D'altra banda, és ben cert que els monestirs, especialment a l'alta edat mitjana, tingueren a l'Europa occidental una importància cabdal a tots els nivells culturals i geogràfics, importància que s'estén al temps de Jaume I. Recordem Poblet, Ripoll, Sant Cugat... No es podria entendre la història de casa nostra si es prescindís de la seva existència. Què seria, per exemple, del nostre potencial intel·lectual manifestat en la literatura de la civilització grecoromana, i àdhuc la islàmica, sense els *scriptoria* on es transmetia tot el gran saber del món anterior al medieval? Els centres monàstics ajudaren a salvar la cultura i la civilització grecoromana, que després es convertí, també, en civilització cristiana. Els monestirs salvaren la cultura en els nivells alts de la societat, així com les parròquies asseguraren en els nivells més populars la pervivència i el vigor de la mateixa civilització grecoromana i medieval. I així és com cal observar l'evolució històrica de la parròquia per entendre el que és aquesta institució; igualment caldrà palpar la història i l'evolució dels monestirs per endevinar el tarannà i la vida dels cenobis en època anterior a Jaume I i en el mateix període temporal en què visqué el gran rei conqueridor català. La influència d'aquests monestirs en la societat, l'Església, la cultura i la civilització al segle XIII cal descobrir-la en la nova realitat i concepte dels monestirs de la Postreforma Gregoriana. El nou model «monestir», en el seu concepte, no s'estancà en la gran figura de sant Benet, patriarca dels monestirs occidentals, que, com hem explicat, anirà evolucionant fins a arribar al monestir, tutelat pel papa, exempt de poders feudals i del mateix bisbe. En aquest període (el de Jaume I), els monjos ja sols depenien del seu superior, que era el papa, el qual n'esdevé l'autoritat tutelar en primera i última instància d'apel·lació, excloent també bisbes i «ordinaris del lloc». Els monjos són «religiosos», és a dir, units exclusivament al papa. Estan exempts, com posteriorment ho estaran tots els «religiosos» no monjos o monges. Monestirs, convents i congregacions seran com illes dins els territoris diocesans. Aquesta és la fita en l'evolució dels monestirs que a casa nostra arribarà en temps de Jaume I amb la Postreforma Gregoriana. Per això és tan important estudiar com s'estructuraven els monestirs en temps de Jaume I i com es va arribar a aquest nou concepte de monestir, car des de sant Benet els monestirs benedictins passaran a incloure nous ministeris i funcions, com foren els «monjos missioners», especialment sant Agustí de Canterbury i sant Bonifaci. I en la posterior evolució els monestirs es convertiran en reformadors de tota l'Església, com és el cas del monjo sant Hildebrand, que en esdevenir papa serà el gran reformador del seu món, el cèlebre Gregori VII.